

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Sulck een schelm!' Diplomaten in Amsterdam

Boer, T.W.M. de; Hell, M.; Brouwer, J.; Schoondergang, M.L.

Citation

Boer, T. W. M. de. (2022). 'Sulck een schelm!': Diplomaten in Amsterdam. In M. Hell, J. Brouwer, & M. L. Schoondergang (Eds.), *Alle Amsterdamse akten. Ruzie, rouw en roddels bij de notaris, 1578-1915* (pp. 94-113). Amsterdam: Amstelodamum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3486859>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3486859>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

'Sulck een schelm! Diplomaten in Amsterdam

In april 1704 wandelt notaris Pieter Schabaalje over straat. Plotseling wordt hij aangeklampt door Giovanni Arigoni, de consul van Venetië. De consul is boos, want hij heeft gehoord dat ene Gesuimberta Speltia bij Schabaalje een verklaring heeft afgelegd dat ze bij Arigoni thuis is geweest en met hem heeft geroddeld over de dubieuze adellijke status van enkele prominenten. Maar volgens Arigoni heeft deze roddelsessie nooit plaatsgevonden. Hij kent Gesuimberta helemaal niet, zo vertelt hij aan notaris Schabaalje, en hij wil een hartig woordje met haar spreken over deze valse verklaring. Weet de notaris misschien waar dat 'vrouwmensch' woont? Schabaalje zegt van niet, maar dat hij wel zeker weet dat ze 'een hoer' is.¹

Een dergelijke korte woordenwisseling tussen een Amsterdamse notaris en een diplomaat vinden we niet terug in de traditionele geschiedwerken over diplomatie. Hierin staan uitsluitend verhalen over chique congressen, vorsten en gepoederde pruiken: de Vrede van Westfalen van 1648, het paleis van Versailles en, in het geval van de Republiek, het regeringscentrum Den Haag. Maar het was geen uitzondering dat consul Arigoni in zijn gesprek met Schabaalje niet het uiterst voorzichtige decorum toonde dat je zou verwachten van een diplomatiek gezant. Pas recentelijk is er binnen de diplomatieke geschiedschrijving interesse gekomen voor dit soort inkijkjes: onder de noemer *new diplomatic history* proberen onderzoekers zicht te krijgen op de gezanten zelf, in plaats van alleen hun handtekening

onder een langdradig verdrag. Vooral op het gebied van lagere diplomatieke rangen, bijvoorbeeld residenten, agenten en consuls, wordt een inhaalslag gemaakt. Hoewel zij een groot deel uitmaakten van het diplomatieke corps in Europa, en bovendien een eigen set taken hadden in vergelijking met de hogere ambassadeurs, is er pas sinds de opkomst van *new diplomatic history* serieuze aandacht voor deze groep gekomen. Wie waren zij? Hoe stonden zij in de samenleving? Wat deden lagere en provinciale gezanten nu eigenlijk de gehele dag?

Amsterdam als diplomatieke stad

Vroegmodern Amsterdam, en de diplomatieke gemeenschap die zich binnen zijn grenzen had gevestigd, is een uitstekende casus om deze nieuwe kijk op de diplomatieke geschiedenis te illustreren. Dit onderzoek geeft belangrijke aanvullingen op de geschiedenis van Amsterdam, én op de geschiedenis van de diplomatieke aanwezigheid in de Republiek. Terwijl in Den Haag vooral hoge rangen als ambassadeurs en *envoyés* te vinden waren, stationeerden buitenlandse staten of vorsten meestal een lagere, subsidiaire gezant in Amsterdam. Binnen de (op zichzelf al karige) diplomatieke geschiedschrijving over Amsterdam is aan deze gemeenschap nauwelijks inkt verspild. Incidenteel hebben wat prominentere individuele gezanten in Amsterdam de aandacht van historici getrokken, maar een structureel onderzoek naar de Amsterdamse diplomaten als

groep – achtergrond, netwerken, activiteiten – was niet aan de orde. Tegelijk met de opkomst van *new diplomatic history* heeft de ontsluiting van de notariële archieven hierin verandering gebracht. Het Amsterdams notarieel archief biedt unieke antwoorden op de nieuwe vragen en thema's in de diplomatieke geschiedenis. Een set van twaalfhonderd akten geeft breed inzicht in de levens van 114 in Amsterdam residerende diplomaten tussen 1648 en 1800. Na een korte introductie met het bredere politieke kader komen in deze bijdrage vier 'notariële' hoofdthema's aan bod die betrekking hebben op de dagelijkse handel en wandel van gezanten: achtereenvolgend nevenfuncties, huisvesting, welvaart en sociale (des) integratie. Gecombineerd met andere bronnen, zoals kranten, het burgemeestersarchief, correspondentie en het dagboek (1732-1772) van de immer sensatiebeluste Jacob Bicker Raye, is het notarieel archief de sleutel tot deze eerste blik in het reilen en zeilen van de Amsterdamse diplomatieke gemeenschap.

Den Haag wordt traditioneel beschouwd als het politieke en diplomatieke centrum van de Republiek. Toen de Republiek staatkundig vorm kreeg tijdens de Nederlandse Opstand leek deze destijds relatief arme plaats een goede keuze, omdat het al sinds de middeleeuwen instituten zoals het Hof van Holland huisde, en omdat het een neutraal compromis kon vormen tussen de achttien andere (vaak grotere en belangrijker) steden in Holland. Wettelijk was bepaald dat de Staten-Generaal in Den Haag het recht hadden om namens de Republiek diplomatie te bedrijven; individuele gewesten en steden moesten in de meeste gevallen afstand doen van dit recht.² In de zeventiende en achttiende eeuw groeide Den Haag mede dankzij de politieke en diplomatieke aanwezigheid uit tot een van de diplomatieke centra van Europa.

Toch was er een plaats in de Republiek die in sommige opzichten nog veel harder groeide: Amsterdam. Gedurende de zeventiende eeuw ontwikkelde Amsterdam zich tot een economisch, financieel en demografisch zwaargewicht op wereldschaal. Dit zorgde uiteindelijk voor een in zeker opzicht ongemakkelijke machtsverdeling in de Republiek: regenten in Den Haag claimden de politieke en diplomatieke overmacht, terwijl de burgemeesters van Amsterdam de controle hadden over het economisch welzijn van de staat. Er woedde een continue en complexe bestuurlijke machtsstrijd – soms op de achtergrond in achterkamertjes, soms openlijk, en incidenteel gewapend. Diplomatie was een van de twistpunten. Als stad had Amsterdam officieel zijn recht om diplomatie te bedrijven moeten delegeren aan de Haagse Staten-Generaal. Gezien de grote handelsbelangen die vaak meespeelden bij diplomatieke onderhandelingen, probeerden de Amsterdamse burgemeesters echter toch, in samenwerking met óf tegen de wil van de Staten-Generaal, hun diplomatieke ambities te realiseren.

De Amsterdamse diplomatie die dit opleverde was veelzijdig. Zo probeerden de burgemeesters het nationale diplomatieke beleid te

beïnvloeden door met economische of fiscale blokkades te dreigen, of door zitting te nemen in Haagse commissies die het werk van de Staten-Generaal grotendeels of volledig voorkauwden.³ Verder onderhielden de burgemeesters een uitgebreide en consistente correspondentie met Staatse gezanten in het buitenland. Deze gezanten toonden zich meestal zeer bereid tot uitvoering van de directe bevelen uit Amsterdam, vooral als ze zelf een Amsterdamse achtergrond hadden.⁴ Buitenlandse bestuurders wisten de stad ook te vinden. Zo was er tussen de burgemeesters en buitenlandse vorsten en stadsbestuurders een stelselmatige briefwisseling. De gezanten van deze buitenlandse machten, veelal gestationeerd in Den Haag, maakten zich ook regelmatig in Amsterdam kenbaar. Soms hadden ze vanuit hun thuisland al instructies meegekregen om dit te doen: het (economisch) belang van een goede reputatie bij het stadsbestuur van Amsterdam werd zeker ingezien.⁵ In hun correspondentie – én in de notariële akten – is te lezen dat deze gezanten regelmatig voor zaken te vinden waren in Amsterdam, veelal vanwege een financiële kwestie of het bijstaan van een landgenoot. Maar Amsterdam was ook een geliefde toeristische en uitgaansbestemming voor ambassadeurs uit Den Haag.

De Amsterdamse notariële akten en andere beschikbare bronnen geven vooral een goed beeld van de diplomatieke gemeenschap in de stad zelf: de buitenlandse gezanten die niet in Den Haag gestationeerd waren, maar Amsterdam als basis aangewezen hadden gekregen. In de periode 1648-1800 bood Amsterdam onderdak aan minstens tweehonderd van deze diplomaten (afb. 7.1). Ongeveer de helft hiervan woonde al in de stad op het moment van hun diplomatieke aanstelling. Meestal hadden zij al (handels)connecties en/of familiebanden met de staat in kwestie. De Amsterdamer Christoffel van Brants handelde bijvoorbeeld op Archangelsk en ontving een Russische ridderorde voordat hij in 1716 werd aangesteld als de agent van Rusland in Amsterdam.⁶ De andere helft bestond uit buitenlanders die speciaal naar Amsterdam overgekomen waren voor de diplomatieke post, en meestal ook weer vertrokken.

Diplomatieke bijverdiens

Een diplomatieke carrière was in de vroegmoderne tijd niet altijd aantrekkelijk. Het soms langdurige verblijf ver van huis en de financiële risico's (lage vergoedingen en onregelmatige betaling) zorgden ervoor dat hoge edellieden of regenten er indien mogelijk voor bedankten, tenzij het ging om zeer belangrijke en prestigieuze diplomatieke missies. Om de financiële risico's iets te dempen kregen buitenlandse gezanten in vrijwel heel (West-)Europa vaak korting of vrijstelling van belastingen, zoals op import en export voor eigen rekening.⁷ Ook in de Republiek en in Amsterdam werden deze principes gehanteerd, en buitenlandse gezanten probeerden hier maximaal van te profiteren.⁸ Het was echter niet de bedoeling dat deze fiscale voordelen gebruikt werden om met het 'diplomaten-

7.1 Locaties (exact of ongeveer) van diplomaten in Amsterdam, door de auteurs gebaseerd op: O. Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland, 1584-1810*, Den Haag 1983, notariële akten en overige documenten uit de collectie van het Stadsarchief Amsterdam, met gebruik van Google Maps, 2021.

tarief' handel te drijven en zo een significant inkomen bij te verdienen. François de Callières, die in 1716 een handleiding schreef voor diplomaten, sprak zich hier vol afschuw over uit: gezanten die dit deden maakten zichzelf en hun vorst te schande.⁹ Callières en de latere diplomatieke historici lijken zich echter vooral te baseren op de gedragscodes die verwacht werden van hoge gezanten. Uit de notariële akten van Amsterdam blijkt dat nevenfuncties en secundaire carrières voor diplomatieke gezanten in lagere posities eerder regel dan uitzondering waren.

De mate waarin Amsterdamse buitenlandse vertegenwoordigers full- of parttime actief waren als diplomaat verschilde per land. Franse commissarissen hadden bijvoorbeeld zelden nevenfuncties. Verschillende akten tonen aan dat deze commissarissen regelmatig salaris uit Frankrijk konden verwachten. Na de dood van commissaris Jacques Philippe Laugier de Tassy in 1748 machtigden zijn nabestaanden verschillende partijen in Parijs om bij de desbetreffende ministeries zijn uitstaande salaris te laten uitbetalen.¹⁰ Ook werd de commissoriale post in Amsterdam consequent bemand door speciaal hiervoor aangestelde en overgekomen Fransen, en was het Franse verbod op nevenfuncties ongewoon sterk.¹¹ Hoewel de uitgebreide lijst waardepapieren in de boedelinventaris van Laugier de

7.2 Landsberghs, *Portret van Pierre Balguerie* (1679-1759), 1719. Olieverf op doek, 74 x 64 cm. Rijksmuseum Amsterdam (SK-A-625). Pierre Balguerie was agent en resident van de koning van Zweden en landgraaf van Hessen-Kassel in Amsterdam (1719-1759).

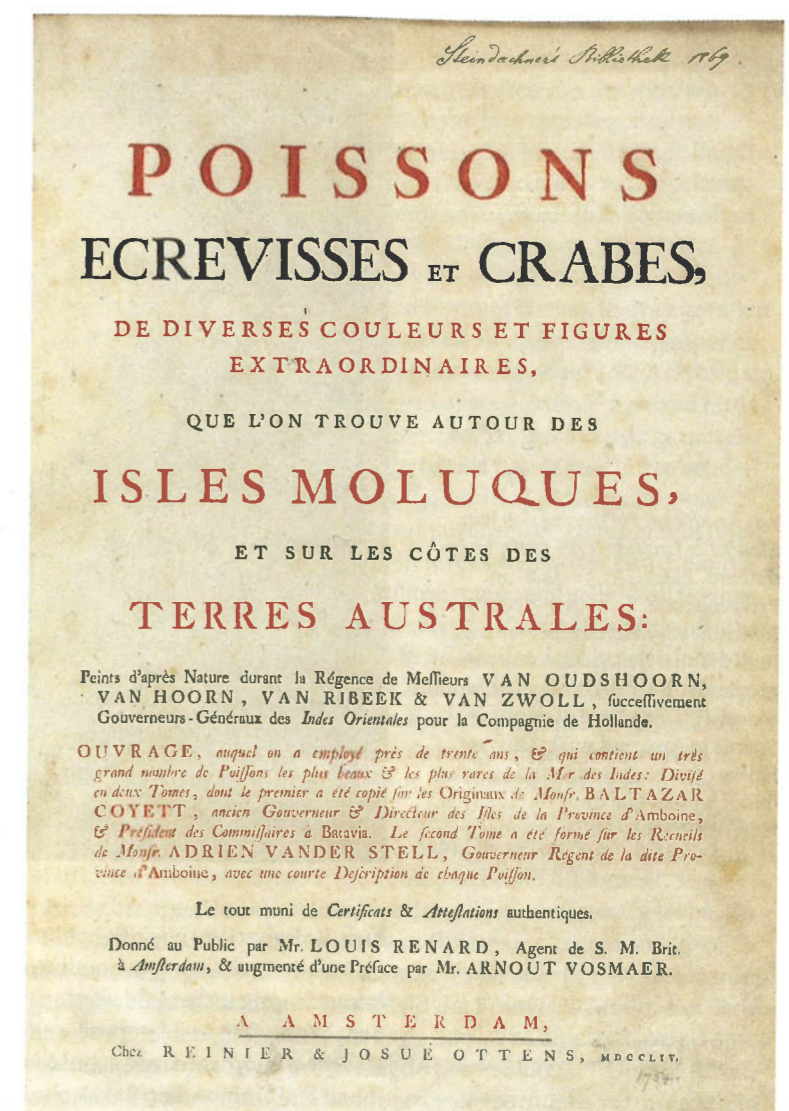
Tassy suggereert dat hij hier en daar wat bijverdiende met aandelenhandel, lijkt het erop dat geen van de Franse gezanten in de periode 1648-1800 er nevenfuncties op nahield.¹² Er zijn gevallen bekend van gezanten die expliciet nevenfuncties of nominaties weigerden en daarvoor hun diplomatieke functie als reden aanvoeren. Jacob Dull, agent van Denemarken, wees in 1758 een aanstelling als voogd af wegens zijn 'publique character als agent'.¹³ Pierre Balguerie (afb. 7.2), agent van Zweden, protesteerde in 1752 hevig tegen twee ambtenaren die hem hadden opgeroepen om zijn plicht in de burgerwacht te vervullen: hij claimde, zoals onder 'den kroons ministers gebruikelijk is, (...) vrijdom van stadslasten, ook van burgerwagt en dergelijken'.¹⁴ Deze weigeringen op diplomatieke gronden bleken echter zeer wankel, selectief en opportunistisch: Dull stond ondertussen aan het hoofd van een grote handelsfirma, en Balguerie was een prominente koopman en plantage-eigenaar.¹⁵

Daarmee waren Dull en Balguerie wel representatief voor de overgrote meerderheid van de diplomatieke gezanten in Amsterdam: een diplomatieke functie was in veel gevallen een bijbaan. De voordelen

waren duidelijk, zeker voor de kooplieden onder hen: de bescheiden dosis prestige, het belastingvoordeel, en exclusieve toegang tot het laatste diplomatieke nieuws uit Europa (en daarbuiten) maakte hen competitief. Dit verklaart dus waarom tientallen gezanten reeds actief waren (én bleven) als handelaar, bankier of zelfs directeur van een van de grote compagnieën.¹⁶ Sommige van de grootste handelsfamilies van Amsterdam, zoals Deutz, Gildemeester of Hasselgreen, hadden een diplomatieke ingang via het gezantschap van een van de leden. Diplomatieke gezanten met allerlei achtergronden handelen erop los in de akten: van jachthonden tot zout tot volledige plantages in Suriname, maar bovenal handelden zij in obligaties, een in het algemeen stabiele en internationaal eenvoudig overdraagbare investering.¹⁷ Ook in andere sectoren van de arbeidsmarkt waren diplomatieke gezanten vertegenwoordigd. Zo hadden twintig diplomaten een functie in het ambtenarenapparaat, en treffen we ze verder aan als advocaat, kunstschilder, juwelier, academicus of schoolmeester, boekdrukker, of notaris. Josua Sanderus was bijvoorbeeld notaris te Amsterdam van 1693 tot 1701 en vertegenwoordigde tegelijkertijd de hertogin van Koerland (een historische regio in Letland).¹⁸

Hoewel het dus aan de orde van de dag was dat individuele gezanten er meerdere carrières op nahielden, toont een aantal bronnen aan dat sommige gezanten bewuste pogingen deden om hun diplomatieke functie te gebruiken om hun andere carrière voort te stuwten, en vice versa. Er was in het geval van kooplieden uiteraard een grote basiscorrelatie tussen het gebied dat ze vertegenwoordigden en het gebied waarop ze handelden: gezanten als Joan Rudolf Faesch (Pruisen) en Domingos Louis da Costa (Portugal) lieten in het midden van de achttiende eeuw enorme hoeveelheden scheepscontracten respectievelijk naar Pruisen en Portugal opstellen bij de Amsterdamse notarissen, al is het onduidelijk in hoeverre dit een operatie in landsbelang, private handel, of een combinatie van beide betrof.¹⁹ Verder is een klassieke variant van het vermengen van elementen uit beide carrières, namelijk de voornoemde exploitatie van het diplomatieke belastingtarief bij het drijven van handel, te vinden in een brief uit 1700 van de Spaanse consul Gerbrand Barthout de Hollande aan de burgemeesters, waarin hij klaagt dat hij (nog) niet zijn rechtmatige belastingvoordeel had ontvangen nadat hij grote partijen levensmiddelen had geïmporteerd naar Amsterdam.²⁰ Een ander interessant fenomeen is het expliciete gebruik van diplomatieke titels. Een diplomatieke titel, hoe laag ook, gaf meestal prestige. Pierre Balguerie gebruikte bijvoorbeeld zijn diplomatieke titel bij het opstellen van documenten die betrekking hadden op zijn koffieplantage Bokkestein in Suriname.²¹ Aangezien Balguerie's mede-eigenaar de prominente burgemeester Nicolaas Geelvinck was, kweekte dit de nodige extra status. De Britse agent Louis Renard had een boekdrukkerij en gebruikte consistent zijn titel (en af en toe ook de naam van de Britse vorst zelf) op het schutblad of

7.3 Het titelblad van een editie (1754) van *Poissons, Écrevisses et Crabes* onder redactie van de Britse agent Louis Renard, met zijn diplomatieke status op deze en de hierop volgende pagina's geadverteerd. Het was het eerste boek over ichtyologie (vissenkunde) dat in kleur uitgegeven werd in de Republiek. Foto Biodiversity Heritage Library.

om zijn uitgaven te adverteren in de krant (afb. 7.3).²² Gezien dit en talloze andere voorbeelden lijken lagere diplomatieke functies dus zowel in theorie als in de praktijk goed te combineren te zijn geweest met een ander beroep.

*Tijgervellen en gokverslavingen:
welvaart onder diplomaten*

Het was een publiek geheim in de vroegmoderne diplomatieke wereld dat een gezantschap nog wel eens eindigde in een faillissement. Het kostte vooral de hoge ambassadeurs in Den Haag handenvol geld om

7.4 Anoniem, *Portret van don Juan Manuel de Uriondo (1718-1776)*, ongedateerd. Pastel, 37,5 × 32,8 cm. Privécollectie, foto RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis. Juan Manuel de Uriondo was consul-generaal, *thesaurier extraordinaire* en *chargé d'affaires* van de koning van Spanje in Amsterdam (1758-1776). Hij was een welvarend man en bezat onder andere een duur huis aan de Herengracht en een Haarlemse pleziertuin.

hun diplomatieke waardigheid met bijbehorende grote huishouding en praalkoetsen hoog te houden, terwijl de salarissen laag waren en onregelmatig uitbetaald werden. Vaak resulteerde dit in hoge schulden. We treffen in de notariële akten dan ook verschillende malen Haagse diplomaten met schulden bij Amsterdamse kooplieden aan. Johan Hallungius, een Saksische envoyé, had in 1723 bijvoorbeeld minstens een halve ton schuld opgebouwd bij de Amsterdammers Godefridus Cromhout en Cornelis van Liesvelt.²³

Onder de Amsterdamse diplomaten zien we die structurele financiële druk minder, wat aantoont dat er ook wat dat betreft een markant verschil bestond tussen de mores van de hoge en lage diplomatieke rangen. Hier zijn twee verklaringen voor. Ten eerste werd van de lagere diplomatieke beambten een minder chique levensstijl verwacht: 'gewone' agenten stonden minder in de schijnwerpers en hoefden dus minder glorieus voor de dag te komen. Ten tweede verdienden de Amsterdamse diplomaten volop (extra) geld met de nevencarrières die ze er probleemloos op konden nahouden. Dit hield de persoonlijke boekhouding in de meeste gevallen in balans.

Diplomaten waren dus niet alleen overal op de arbeidsmarkt te vinden, maar ook op alle niveaus van het welvaartsspectrum. In het algemeen behoorden de diplomatieke gezanten van Amsterdam tot de hoge middenklasse ten aanzien van hun sociale status en welvaart, met uitschieters naar boven en naar beneden aan de hand van hun nevenfuncties of persoonlijke reputatie (afb. 7.4). Een kaart met de bekende adressen van buitenlandse gezanten in Amsterdam reflecteert dit (afb. 7.1).²⁴ Aangezien er bijna geen aparte ambassadegebouwen waren in Amsterdam, zoals in Den Haag, stond het de buitenlandse gezant vrij om zijn residentie te kiezen. In deze gevallen functioneerde het woonhuis meestal ook als diplomatiek kantoor en hotel voor eventuele vorsten of Haagse ambassadeurs die Amsterdam voor politieke of toeristische doeleinden bezochten.²⁵ Passend bij de over het algemeen hoge sociaaleconomische status van de gezanten, was de grachtengordel het populairste deel van de stad om te residenten, met de grootste concentraties rondom de Leidsegracht (waar vrijwel alle Franse gezanten hun huis kozen) en de Herengracht bij de Reguliersgracht. Verder bleek de Nieuwe Doelenstraat een diplomatieke hotspot. Het Nieuwe Waalseiland was vooral geliefd bij Deense gezanten, die er op een enkele uitzondering na onafgebroken resideerden – overigens niet verbazingwekkend, omdat deze buurt dicht bij het IJ ook het overgrote deel van de Deense migrantengemeenschap behuiste.²⁶ De oude binnenstad was minder in trek bij diplomaten.

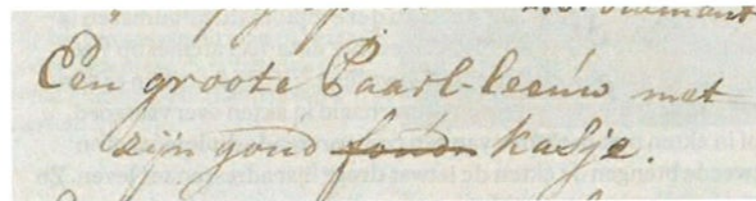
Hoewel een significant deel van deze diplomatieke adressen is uitgezocht door Otto Schutte, levert het notarieel archief op twee manieren een zeer belangrijke aanvulling.²⁷ Ten eerste zijn er simpelweg veel nieuwe adressen achterhaald in akten over vastgoed, of in akten met het adres van een comparerende diplomaat. Ten tweede brengen de akten de ietwat droge lijst adressen tot leven. Zo vinden we concrete problemen waar diplomaten tegenaan liepen met betrekking tot hun Amsterdamse residentie. In 1691 verklaarden getuigen voor de notaris bijvoorbeeld dat Francisco Mollo, een flamboyante Poolse diplomaat, tijdens de bouw van zijn stadspaleis op Keizersgracht 706 ruzie zocht met de bouwvakkers.²⁸ Gerard Röver, die enkele Duitse prinsdommen vertegenwoordigde, verhuurde zijn huis op de Buitenkant – naast dat van Michiel de Ruyter – aan een onderhuurder die hem niet kon luchten of zien.²⁹ Het huis van de Engelse consul Joseph Kerby werd geplunderd en vernield tijdens het Aansprekersoproer in 1696, zoals vijf getuigenverklaringen bevestigen.³⁰ Een piepjonge Jan Maurits Quinkhard, die op het punt stond om agent van Saksen-Meiningen te worden, vertrok uit het huis waar hij woonde omdat de huishoudster, Elsje, hem valselijk had beticht vader te zijn van haar kind. In werkelijkheid was zijn huisbaas verantwoordelijk voor de buitenechtelijke spruit.³¹

Boedelinventarissen en testamenten bieden een blik achter de voordeur van Amsterdamse gezanten en geven inzage in hun uitgavenpatroon. De meeste boedels en testamenten hadden een waarde

Een Oosterse Paarel, weegende 578. Caraat.

7.5 Anoniem, *Een Oosterse Paarel, weegende 578 Caraat*, 1778. Ets, 8.5 x 11.8 cm. Rijksmuseum Amsterdam (RP-P-OB-85.009). De op de ets weergegeven parel was een van de pronkstukken uit de boedel van Hendrik Coenraad Sander, agent van Palts-Zweibrücken (1774-1776) in Amsterdam, getekend voor de veiling in 1778.

7.7 'Een groote Paarl-leeuw met zijn goud kasje': registratie van de grote zoetwaterparel op afb. 7.6 in de boedelinventaris van agent Sander. Stadsarchief Amsterdam (toeg.nr. 5075, inv.nr. 13909, Notariële archieven, not. K. van der Piet, f. 333).

van enkele tienduizenden tot honderdduizend guldens. Dit waren bedragen die pasten bij de hogere middenklasse, iets wat gereflecteerd wordt door de inhoud zelf: meestal staken de gezanten enkele (tien) duizenden guldens in waardepapieren (binnen- en buitenlandse obligaties, aandelen, maar loterijloten waren ook populair), bezaten ze een aantal juwelen en hadden ze een redelijk verfijnde set meubilair.³² Zeer welgestelde gezanten hadden uiteraard grotere boedels met meer curiosa. Hendrik Coenraad Sander, agent van Palts-Zweibrücken, was puissant rijk geworden dankzij koloniale bezittingen en de slavenhandel. Ten tijde van zijn dood in 1776 woonde hij op Keizersgracht 672, het huidige Museum Van Loon. Hij bezat tiggervellen, een bezoar (een maag/darmsteen, indertijd gebruikt als exclusief medicijn tegen allerlei kwalen), een 'levendige groene papegaaij', en de – nog altijd bestaande en in 2018 geveilde – grootste zoetwaterparel ter wereld (afb. 7.5, 7.6 en 7.7).³³ De meeste gezanten bezaten ook memorabilia met betrekking tot hun vorst. Zo vermaakte Fredrik de Harde, de agent van

7.6 *Pearl Maxima*, een van de grootste zoetwaterparels ter wereld. Voormalig bezit van Hendrik Coenraad Sander, huidige verblijfplaats onbekend (particuliere collectie). Foto Peter Maas, Wikimedia, gemaakt op een tentoonstelling in Museum Naturalis, Leiden, circa 2009.

7.8 Pieter Nason, *Portret van Gabriel Marselis (1609-1673)*, 1669. Olieverf op doek, 126 x 102 cm. Photo Kit Weiss, Frederiksborg Nationalhistorisk Museum, Hillerød, Denemarken (A2781). Hij was commissaris en resident van de koning van Denemarken in Amsterdam (1642-1670).

de Duitse keizer, in zijn testament uit 1777 een gouden snuifdoos met het portret van keizerin Maria Theresia.³⁴ De adelbrief van de Deense agent Gabriel van Marselis (afb. 7.8) uit 1665 was circa honderd jaar later nog steeds als erfstuk in het bezit van zijn achterkleinzoon, de prominente koopman en bankier Jan van Marselis.³⁵ Pierre Balguerie bezat ten tijde van zijn dood in 1760 '3 tekeningen van de Order van Zweeden in vergulde lijstjes', en zijn zoon Daniel had twee portretten van de Zweedse koning cadeau gekregen nadat deze bij hem had gelogd tijdens een bezoek aan Amsterdam in 1780.³⁶

Sommige Amsterdamse gezanten lieten alleen schulden na. Egbert Buys, die de koning van Polen vertegenwoordigde, had een notoire gokverslaving. Toen er een advocaat bij Buys' ouders thuis kwam met nieuws over hun zoon, was de eerste vraag van de ouders of 'er wederom nieuwe schulden waren gemaakt'. De advocaat verklaarde daarop: 'Og mijn heer, was het dat maar, dan waren het maar geldzaken, en dat is niets, maar het is veel erger, en derf het

7.9 Cornelis Troost, *Prins Eugenius van Savoye keurt een revue van prostituees*, 1720-1730. Zwart krijt en penseel in grijs op blauw papier, 32,5 × 51,3 cm. Rijksmuseum Amsterdam (RP-T-1899-A-4220). De Britse agent Louis Renard (met de pijp) en zijn gast prins Eugenius van Savoye keuren een revue van prostituees in het etablissement van Madame Thérèse op de Prinsengracht.

u niet te zeggen.³⁷ De vele financiële en seksuele escapades van dezelfde Buys, waarnaar de advocaat tussen neus en lippen door verwees, zijn in detail vastgelegd in twee pamfletten van samen bijna driehonderd pagina's, uitgegeven in opdracht van zijn vijandige ex-vrouw en haar minnaar – die, zo later bleek, tevens de advocaat in kwestie was.³⁸ Een andere, goed gedocumenteerde en langslpende financiële puinhoop werd achtergelaten door de eerdergenoemde Britse agent en boekdrukker Renard (afb. 7.9). Hij slaagde er tijdens zijn leven in om voornamelijk voor de dag te komen. Renard verwelkomde verschillende vorsten in zijn huis, en was volgens Jacob Bicker Raye een 'seer verstandig, vrindelijk & obligant man'. Renard leed aan een ernstige vorm van podagra (jicht) en overleed in 1746, waarna plotseling bleek dat er bar weinig te erven viel.³⁹ Zijn kinderen vroegen beraad bij de notaris over het overnemen van de nalatenschap, en liepen uiteindelijk met bijna lege handen weg.⁴⁰ Een van zijn dochters pleegde vervolgens in 1750 zelfmoord door zichzelf vanaf de veerpont in de Haarlemmermeer te werpen en te verdrinken; bij haar thuis werd een briefje gevonden dat ze nu 'bevrijt soude sijn van uijt schoonmaken te moete gaan', werk dat de diplomatendochter kennelijk onverdraaglijk oneervol achtte.⁴¹

Renards zoon en opvolger als agent van Groot-Brittannië, Daniel, heeft het ook niet gemakkelijk gehad. Aanvankelijk verscheen Daniel

voor de notaris om over zijn geërfde schulden te onderhandelen, maar in 1748 hield hij daarmee plotseling op. Dankzij Bicker Raye weten we waarom Daniel vanaf dat moment niet meer in staat was zijn familie- en diplomatieke zaken waar te nemen: 'Op 29 maart 1748 heeft de Heer Renardt, agent van sijn Coninklijke Majesteit van Engelandt, sig selfs in een ijle koorts uijt een venster van de darde verdieping geworpen, dog heeft na seer swaar beseert te sijn het leeven daar tot nog toe niet door verloren'.⁴² Daniel zou niet meer genezen van zijn 'ijle koorts', vermoedelijk een geestesziekte; in akten van na het incident wordt er gespecificeerd dat hij vastgezet is 'pour cause de dérangement d'esprit', en dat zijn echtgenote Johanna van Segveld de facto zijn diplomatieke plichten waarnam.⁴³ Hij overleed in 1766 te Beverwijk.⁴⁴ Zijn zoon Louis Pierre, de derde generatie Renard die agent van Groot-Brittannië was, wist uiteindelijk de familiefinanciën op orde te brengen.⁴⁵

Sociale integratie

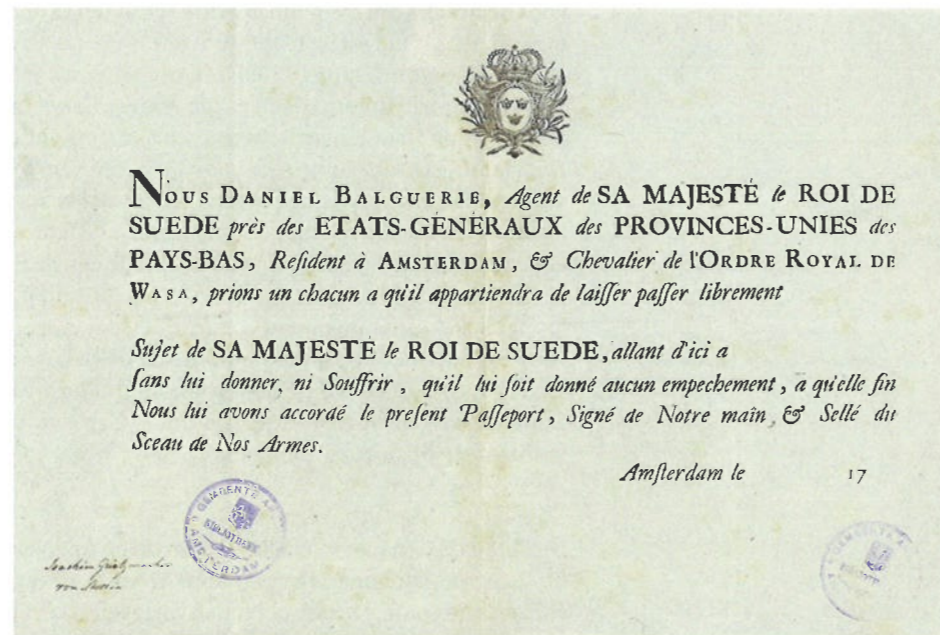
De akten bieden niet alleen inzicht in de financiële en materiële huishouding van diplomatieke gezanten in Amsterdam, maar ook in hun sociale integratie. De buitenlandse vertegenwoordigers in de stad die een Amsterdamse achtergrond hadden (iets minder dan de helft van alle gezanten) gingen uiteraard vrij naadloos op in de Amsterdamse maatschappij. Nieuwkomers, zoals de Franse commissarissen die door en in Parijs aangesteld werden, moesten te Amsterdam netwerken opbouwen onder expat-landgenoten, vrienden en familie, en andere gezanten.

Een van de traditionele hoofdtaken van een diplomatiek gezant is het vertegenwoordigen en assisteren van zijn of haar landgenoten ter plaatse. In de vroegmoderne tijd was dit niet anders, zeker niet onder lagere gezanten, maar in de diplomatieke geschiedenis zijn analyses van deze alledaagse assisterende taak vaak ondergesneeuwd geraakt. Uit correspondentie en notariële akten die betrekking hebben op hoge Haagse gezanten blijkt dat deze af en toe bereid waren om bij de burgemeesters van Amsterdam de zaak van een van hun landgenoten te bepleiten, maar dit was redelijk zeldzaam.⁴⁶ In Amsterdam kwam de alledaagse assistentie aan talloze buitenlandse bezoekers en migranten meestal van een 'lokale' gezant. Zo instrueerde in 1651 een Zweedse zeeman in zijn testament 'zijn' agent Laurens de Geer om, indien hij kwam te overlijden, zijn gage uit te keren aan zijn moeder.⁴⁷ Johan van der Burcht, agent van Rusland, werd in 1717 tot tweemaal toe door notaris Adrian Baars ondervraagd op verzoek van een Russische officier die duidelijkheid wilde over diens status in de krijgsmacht.⁴⁸ Verder zijn er voorbeelden bekend van agenten die landgenoten vertegenwoordigden in juridische conflicten, of assisteerden bij het verkrijgen van scheepspapieren of paspoorten (afb. 7.10).⁴⁹

Naast deze concrete voorbeelden zijn er andere sterke aanwijzingen dat gezanten bekende of zelfs centrale figuren waren voor

7.10 Paspoort uitgegeven door Daniel Balguerie (1731-1788), agent van Zweden (1759-1788) in Amsterdam, aan Joachim Grietmacher von Stettin (?), 2e helft 18e eeuw. Stadsarchief Amsterdam (toeg.nr. 30579, inv.nr. 92, Collectie Stadsarchief Amsterdam; personalia: Balguerie, Daniel, circa 1761-1787).

hun landgenoten. Zo werd hun komst, aanstelling of overlijden in veel gevallen aangekondigd in de Hollandse kranten, en was het vrij gebruikelijk dat gezanten openlijk hun diensten – bijvoorbeeld assistentie aan handelaren, of de organisatie van sociale evenementen – adverteerden. Diplomaten speelden daarmee een belangrijke rol in het aanleggen en onderhouden van (culturele) contacten, zowel binnen hun respectievelijke naties als met de Amsterdamse samenleving. Consul Joseph Kerby organiseerde bijvoorbeeld in 1695 een banket voor alle Engelse kooplieden en hun echtgenotes om een militaire overwinning te vieren.⁵⁰

Ook bij koninklijke verjaardagen, kroningen of geboortes organiseerden de gezanten vaak een groot feest voor hun landgenoten en andere geïnteresseerden:

De Heer Renard, agent van den Coning van Groot-Brittannien, vierde gisteren de geboortedag van zijn majesteyt met een seer treffelijk concert van musijk, 't geen door de voornaemste liefhebbers van de stad is uytgevoert; waer op gevolgt zijn vuurwerken, een maeltijd en een bal, 't geen de geheele nacht geduurt heeft.⁵¹

Grote evenementen ter ere van militaire overwinningen of vredesakkoorden waren ook niet ongewoon in Amsterdam, en werden meestal georganiseerd door de respectievelijke gezanten. Christoffel van Brants liet in 1721 ter ere van de Vrede van Nystad, en de daaraan voorafgaande Russische overwinning op Zweden tijdens de Grote Noordse Oorlog, enorme stellages opbouwen bij de Kloveniersburg-

7.11 Jan Smit (II), naar Simon Schijnvoet, *Vuurwerk afgestoken op 9 december 1721 ter viering van de Vrede van Nystad*, 1721. Ets, 52,5 × 59,8 cm. Rijksmuseum Amsterdam (RP-P-OB-84.223). Stellages en vuurwerkshow op de Kloveniersburgwal bij de Binnen-Amstel, georganiseerd door Christoffel van Brants (1664-1732), resident van Rusland in Amsterdam (1717-1732), ter ere van de Vrede van Nystad, 9 december 1721.

wal en organiseerde een grote vuurwerkshow (afb. 7.11); de rekening van cateraar Maria de Ruyter, de kasteleinse van de Kloveniersdoelen, bedroeg maar liefst 12.763 gulden en 14 stuivers, wat een klein fortuin was.⁵²

Gezanten beperkten zich in hun sociale contacten zeker niet tot hun eigen landgenoten. Het was vrij gewoon voor hen om decennialang dezelfde post te bekleden, waardoor ze op den duur sociaal-cultureel assimileerden in de Amsterdamse samenleving. De dagelijkse bezigheden van een lagere gezant vonden bovendien midden in deze samenleving plaats. In de akten treffen we de gezanten niet aan in vorstelijke audiëntiekamers, maar in notariskantoren, op de Beurs, in herbergen, op schepen in de haven, bij kennissen thuis,

7.12 Isaack Luttichuys, *Sir William Davidson of Curriehill, 1615/16-1689. Conservator of the Staple at Veere (with his son Charles)*, circa 1664. Olieverf op doek, 140 × 108 cm. Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh (PG 2462). Davidson was agent en commissaris van Engeland, Ierland en Schotland in Amsterdam (1660).

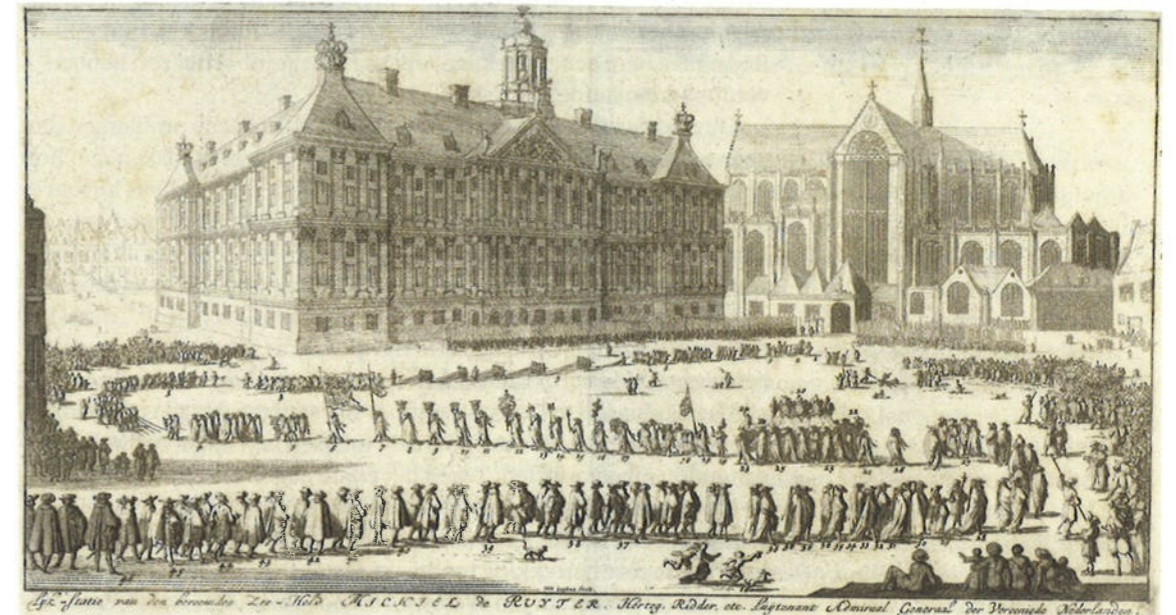

en zelfs vaak genoeg gewoon op straat. Er zijn zelfs aardig wat gezanten van buitenlandse komaf bekend die met succes een gooi deden naar het poorterschap, en dus alle bijkomende ambtelijke en fiscale vrijheden of privileges daarmee verkregen (afb. 7.12).⁵³

Er zijn twee indicaties dat gezanten van buitenlandse komaf in sociaal opzicht goed integreerden in de Amsterdamse samenleving. Ten eerste trouwden deze gezanten overweldigend vaak in een Amsterdamse kerk, met een vrouw van lokale herkomst: van de 59 buitenlandse gezanten van wie de huwelijks staat reeds onderzocht is, trouwden er 48 'Amsterdams', waren er acht al getrouwd in het buitenland, en trouwden er drie niet.⁵⁴ Het aangaan van een lokaal huwelijk wordt vaak gezien als een van de veelzeggendste signalen van sociale integratie door nieuwkomers of immigranten.⁵⁵ Dankzij hun nieuwe schoonfamilies konden buitenlandse gezanten een

omvangrijk sociaal netwerk ter plaatse opbouwen, dat op den duur meestal verder uitgebreid werd als ze kinderen kregen die op hun beurt ook binnen de stad trouwden.

Een tweede indicatie dat buitenlandse gezanten, ook buiten hun familiebanden, integreerden in de stad is dat zij vaak werden aangewezen als erfgenaam, executeur of voogd van 'lokale' Amsterdammers en vice versa, wat een redelijk sterke vriendschappelijke of professionele band suggereert met de testateur(s) in kwestie.⁵⁶ Er zijn veel individuele voorbeelden bekend van zulke vriendschappen. De meest tot de verbeelding sprekende is ongetwijfeld die tussen de

7.13 Jan Luyken, *Lyk-statie van den beroemden Zee-Held Michiel de Ruyter, Hertog, Ridder etc. Luitenant-Admiraal-Generaal der Vereenigde Nederlanden*, 1685. Ets en gravure, met tekst in boekdruk, 28,5 × 31,6 cm. Rijksmuseum Amsterdam (RP-P-OB-44.178). De Spaanse agent-generaal Manuel de Belmonte (circa 1636-1705, in functie 1666-1705) en de Deense commissaris Frans Müller (levensjaren onbekend, in functie 1670-1696), lopen mee in de begrafenisstoet van admiraal Michiel de Ruyter op de Dam, 18 maart 1677. Ze worden geschaard onder de categorie 'Bloedvrienden en Vermaegschapte' (36).

Spaanse consul Manuel de Belmonte, de Deense commissaris Frans Müller en admiraal Michiel de Ruyter: Belmonte en Müller zijn onderdeel van de categorie 'Bloedvrienden' afgebeeld op de prent van de begrafenisstoet van de Ruyter op de Dam op 18 maart 1677 (afb. 7.13).

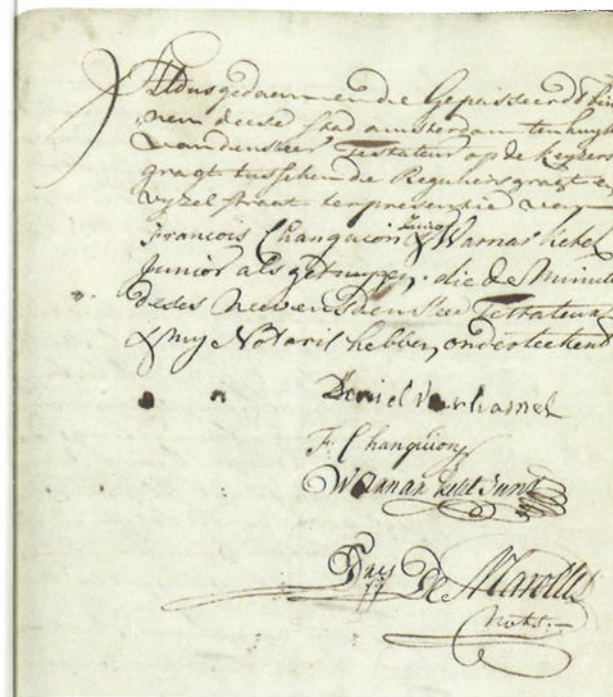
Het ging niet altijd goed op sociaal vlak, en diplomaten raakten net als anderen verzeild in conflicten, ruzies en schandalen met hun bureaus, kennissen of willekeurige vreemdelingen. Ook hierover leveren notariële getuigenverklaringen in combinatie met andere bronnen levendige details. Consul Arigoni's rivaliteit met de 'hoer' Gesuimberta Speltia, uit de anekdote aan het begin van dit artikel, is hiervan een voorbeeld. Jan Adolf van Scherpenseel, een Pruisische commissaris, had volgens een verklaring uit 1713 ook een nare ervaring met dubieuze beschuldigingen. Hij was in de Beurs aangevallen door kruidenier Matthijs Schonenberg, die hem had toegebeten: 'Gij

bent een braef kaerel? Gij toont dat gij een schelm bent! Dat is nog een minister van den Koning van Pruijssen, die sulck een schelm hier nog houdt!’⁵⁷

Volgens de getuigen had Van Scherpenseel het in dit geval ‘seer moderaet’ aangehoord. In de jaren daarna zouden hij en Schonenberg voor het Hof van Holland echter een jarenlange strijd uitvechten over de levering en betaling van een partij appels, een conflict waar de belediging op de Beurs vermoedelijk ook uit was voortgekomen.⁵⁸ In de akten is verder vastgelegd dat Spaanse gezanten nog wel eens problemen hadden met hun personeel. Zo betaalde Manuel de Belmonte in 1677 zijn naaister Aeghie Pieters 350 rijksdaalders om hem niet meer lastig te vallen over de buitenechtelijke kinderen die hij bij haar had verwekt, en rond 1757 deed de huishoudster van Philippe Rodrigues hem een proces aan omdat hij haar inboedel zou hebben verdonkeremaand.⁵⁹

De ernstigste, en in zekere zin ook meest tragische problemen die gedocumenteerd zijn omtrent de gezanten hebben te maken met hun fysieke en geestelijke gezondheid. Een schrijnend geval was bijvoorbeeld de al genoemde geestesziekte van Daniel Renard, maar ook Hendrik Ernst de Bertry, die van 1714 tot 1744 resident van de koning van Polen was, werd zwaar door het noodlot getroffen. Stadschroniqueur Bicker Raye omschrijft hem als ‘vrindelijk en beleeft’, maar net als Louis Renard lijdend aan ernstige podagra (jicht) en vermoedelijk een uitgezaaide vorm van kanker. In maart 1744 begon de ziekte zijn hersenen aan te tasten, waardoor hij ‘eenigen daagen puur dol is geweest’ en hij door minstens drie mensen tegelijk in bedwang gehouden moest worden. Tegen het einde begon ook zijn keel op te zwellen, waardoor hij niet meer kon eten, en uiteindelijk ‘elendig’ is gestorven.⁶⁰ Bicker Raye noteerde bijzonder dikwijls dergelijke informatie met betrekking tot de – meestal slechte – fysieke gesteldheid van de gezanten: Jan Walraven (Groot-Brittannië) was ‘seer schielijk overleeden, beset op de borst, en een swaare hoest’, Pedro Gil d’Olondriz (Spanje) overleed na een ‘seer lange en uijtteerende siekte’, en meerderen leden aan ‘langdurige ziekten’.⁶¹ In enkele testamenten van gezanten wordt gespecificeerd dat zij stervende zijn, en aan de handtekeningen is te zien dat het hen moeite kostte om hun wilsbeschikking te ondertekenen (afb. 7.14 en 7.15).⁶²

Er wordt vaak verondersteld dat diplomatieke gezanten een (internationale) gemeenschap vormden, gefaciliteerd door een diplomatieke cultuur van ceremonies, feesten en onderlinge netwerken.⁶³ Deze beweringen hebben echter meestal betrekking op hoge ambassadeurs en hun omgeving, bijvoorbeeld in plaatsen als Den Haag. Toch zijn er enkele concrete aanwijzingen dat ook in Amsterdam tot op zekere hoogte gemeenschapsvorming plaatsvond onder de buitenlandse gezanten. Via de akten zijn aardig wat individuele onderlinge connecties te leggen: gezanten komen voor in elkaars testamenten, zijn zakenpartners, worden aangeduid als vrienden, verhuren panden

7.14 De ondertekening van het testament van de Pruisische resident Daniël van Hamel (circa 1689-1742), die op zijn sterfbed ligt, 30 augustus 1742. Iets meer dan een week later werd hij begraven in de Nieuwe Kerk. Stadsarchief Amsterdam (toeg.nr. 5075, inv.nr. 11242a, Notariële archieven, not. T.D. de Marolles, f. 154).

7.15 De ondertekening van het testament van de stervende consul-generaal van Spanje in Amsterdam, Philippe Rodrigues (?-1757), 24 september 1757. Stadsarchief Amsterdam (toeg.nr. 5075, inv.nr. 11242a, Notariële archieven, not. T.D. de Marolles, f. 284).

aan elkaar, of trouwen opeenvolgend met dezelfde vrouw. Zo stapte de weduwe van de Pruisische agent Philip Fredrik Barth in het huwelijksbootje met zijn opvolger, Caspar Zorn.⁶⁴ De grootste gedocumenteerde samenwerking tussen de Amsterdamse diplomatieke gezanten vond plaats op 8 november 1697, na het sluiten van de Vrede van Rijswijk die een einde maakte aan de Negenjarige Oorlog (1688-1697). In heel Amsterdam was het feest, en de gezanten hadden de organisatie van ‘veele fraeygheden’ op zich genomen. Met behulp van Spanjaarden Belmonte en Hollandse, Portugees Da Costa, Zweed Pels, Deen Abo en Brandenburger Kuffeler werd het een onvergetelijke nacht.⁶⁵

Conclusie

De gangbare set bronnen waarmee diplomatieke geschiedenis geschreven wordt, doet de diplomatieke geschiedenis van Amsterdam én de dagelijkse diplomatieke beslommeringen tekort. Notariële archieven, bekrachtigd door andere bronnen zoals kranten en correspondentie, bieden een frisse en levendige kijk op een ogenschijnlijk stijf politiek onderwerp. Ze tonen zowel professionele diplomatieke activiteit als de kleinste details over het privéleven van de gezanten. Mede dankzij de ijver van lokale notarissen kunnen we met zekerheid stellen dat Amsterdam een diplomatieke stad van formaat was, en een diplomatieke gemeenschap bezat die zich niet in audiëntiekamers afzonderde van de samenleving, maar er middenin stond. Gezanten waren meer dan een handtekening onder een verdrag of een pion van de vorst: ze waren mensen, met alle tekortkomingen die daarbij horen. Deze alledaagse, menselijke verhalen maken de geschiedenis toegankelijk, zowel inhoudelijk als brontechnisch. Dankzij de publieksprojecten omtrent de ontsluiting van het Amsterdamse notarieel archief zijn intieme perspectieven op de vroegmoderne maatschappij voor iedere onderzoeker binnen handbereik.

- 3 H.M. Proshansky, A.K. Fabian en R. Kaminoff, 'Place-Identity: Physical Socializations of the Self', *Journal of Environmental Psychology* 3 (1983), p. 87; D. Stokols en I. Altman (red.), *Handbook of Environmental Psychology*, New York 1987.
- 4 S.B. Ortner, *Narrativity in History, Culture, and Lives*, Ann Arbor 1991, p. 9; A.W. Frank, *The Wounded Storyteller. Body, Illness, and Ethics*, Chicago 1995, p. 23, 158.
- 5 In de zes onderzochte jaren van Matens protocollen domineren drie typen commercieel-maritieme akten (chertepartijen, scheepsverklaringen en opdrachten) met ten minste zestig procent en in sommige jaren aanzienlijk meer. Aan het eind van zijn ambtsperiode liep het percentage enigszins terug en bleef het ongeveer de helft. Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5075, inv.nrs. 9291-9298 en inv.nrs. 9384-9449, Notariële archieven (NA), not. M. Maten de Jonge.
- 6 Bosma, *Repertorium*, 161-70, bijlage 3 [benamingen van akten]. Het overwicht van zakelijke akten bleef bestaan gedurende de gehele eeuw, maar vanaf circa 1780 zouden de familierechtelijke akten verhoudingsgewijs toenemen, zie: G. van Dievoet, *Tweehonderd jaar notariaat. Het kantoor Hollanders de Ouderaen te Leuven 1783-1983*, Leuven 1983, p. 64.
- 7 Van Dievoet, *Tweehonderd jaar notariaat*, 64-65.
- 8 P.Ch. van Royen, *Zeevarenden op de koopvaardijvloot omstreeks 1700*, Amsterdam 1987, p. 44-76; O. Gelderblom, 'Coping with the Perils of the Sea: The Last Voyage of Vrouw Maria in 1771', *The International Journal of Maritime History* 15-2 (2004), p. 95-116; M. Hell, 'Unfortunate Dutch vessels in Baltic waters (1700-1800)', in M. Roio (red.), *Shipwreck Heritage: Digitizing and Opening Access to Maritime History Sources*, Tallinn 2013, p. 25-45.
- 9 SAA NA, inv.nr. 9293, not. M. Maten de Jonge, f. 203.
- 10 E. Lindberg, 'An 18th Century Swedish Perspective on the Portuguese Salt Industry, With Trade and Production Figures', *Seminário Internacional sobre o sal português, Instituto de História Moderna da Universidade do Porto* (2005), p. 181-196: 182, 185.
- 11 SAA NA, inv.nr. 9291, not. M. Maten de Jonge, f. 15.
- 12 D. Degroot, *The Frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720*, Cambridge 2018, p. 273-75, 277-78, 290-

99; J. de Vries en A. van der Woude, *The First Modern Economy: Success, Failure, and Persistence of the Dutch Economy, 1500-1815*, Cambridge 1997, p. 693-710. Zie ook P.-D. Huet, *Memoirs of the Dutch Trade in all the States, Empires, and Kingdoms in the World*, Amsterdam 1719, p. 42, 48. Over de invloed van de Russische overwinning in de Grote Noordse Oorlog op de handel in het Oostzeegebied, zie R.I. Frost, *The Northern Wars, 1558-1721*, Harlow 2000, p. 263-300, 294-96; J. Israel, *Dutch Primacy in World Trade, 1585-1745*, Oxford 1989, p. 380.

Noten hoofdstuk 6

- * Met dank aan Michael Waas voor hulp bij het onderzoek naar Abraham Mendes.
- 1 Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5075, inv.nr. 955B, Notariële archieven (NA), not. B. Baddel, f. 633.
- 2 L.C. van de Pol, 'Amsterdam Jews and Amsterdam Prostitution, 1650-1750', in: Y. Kaplan en Ch. Brasz (red.), *Dutch Jews as perceived by themselves and by others*, Leiden 2001, p. 173-185.
- 3 SAA, toeg.nr. 334, inv.nr. 19, Archief van de Portugees-Israëlitische Gemeente, Archief van de Parnassim van de Gemeente Talmud Tora, Escamoth A, p. 116.
- 4 W.C. Pieterse (red.), *Livro de Bet Haim do Kahal Kados de Bet Yahacob*, Assen 1970, p. 92 en 95.
- 5 Y. Kaplan, 'The Social Functions of the "Herem" in the Portuguese Jewish Community of Amsterdam in the Seventeenth Century', in: J. Michman (red.), *Dutch Jewish History*, dl 1, Jeruzalem 1984, p. 111-155, 142-143; H.P. Salomon en I.S.D. Sassoon, *Uriel da Costa. Examination of Pharisaic Traditions*, Leiden 1993, p. 21.
- 6 L. Hagoort, *Het Beth Haim in Ouderkerk aan de Amstel. De begraafplaats van de Portugese Joden in Amsterdam 1614-1945*, Hilversum 2005, p. 83.
- 7 SAA NA, inv.nr. 602, not. L. Lamberti, f. 91-92.
- 8 SAA, toeg.nr. 5066, inv.nr. 4, Archief van de Schepenen: register van willige decreten van het Hof van Holland, Kwijtscheldingen, inv.nr. 4, f. 212. Schimmel werd hierna uitbater van de vermaaksherberg de Rode Doolhof, maar faalde ook hier, zie: M. Hell, 'Schimmel zonder Fortuin', website bezocht op 19 april 2018, <https://edu.nl/tkt9k>.

Noten hoofdstuk 7

- * Een woord van dank is verschuldigd aan de vele Stadsarchief-collega's en vrijwilligers bij het Alle Amsterdamse Akten-project die ijverig aan het werk zijn gegaan om zo veel mogelijk diplomaten uit de notariële archieven te vissen, en aan mijn naaste collega's op het Instituut Geschiedenis van de Universiteit Leiden en de redactie van het jaarboek voor het doorlezen en commentariëren van dit stuk.
- 1 Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5075, inv.nr. 6567, Notariële archieven (NA), not. J. van Duijnkercken, f. 311; ibidem, inv.nr. 6016A, not. P. Schabaaile, f. 230.
- 2 S. Groenvelde, *Verlopend Getij: de Nederlandse Republiek en de Engelse burgeroorlog, 1640-1648*, Dieren 1984, p. 71-72; C.J.J. Stal en V.L.C. Kersing, 'Ruimtelijke ontwikkeling in de late Middeleeuwen', in: J.G. Smit (red.), *Den Haag. Geschiedenis van de stad 1: vroegste tijd tot 1574*, Zwolle 2004, p. 27-76: 66-67; M. 't Hart, 'Cities and statemaking in the Dutch Republic, 1580-1680', *Theory and Society* 18 (1989), p. 663-687: 668.
- 3 M. 't Hart, 'Coercion and Capital revisited. Recent trends in the historiography of state-formation', in: R. van Schaik (red.), *Economies, Public Finances, and the Impact of Institutional Changes in Interregional Perspective: the Low Countries and Neighbouring German Territories (14th-17th centuries)*, Turnhout 2015, p. 23-32: 29; M. 't Hart, P. Brandon en R. Torres Sánchez, 'Introduction: Maximising Revenues, Minimizing Political Costs. Challenges in the History of Public Finance of the Early Modern Period', *Financial History Review* 25:1 (2018), p. 1-18: 5-8, 11; 't Hart, 'Cities and statemaking', p. 674-680; M.A.M. Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten in de jaren 1667-1684*, Groningen 1966, p. 23-24; W.M. Frijhoff, M. Prak en M. Hell, *Geschiedenis van Amsterdam II-2. Zelfbewuste stadsstaat 1650-1813*, Amsterdam 2005, p. 153; W. Fritschy, 'The efficiency of taxation in Holland', in: O. Gelderblom (red.), *The Political Economy in the Dutch Republic*, Abingdon 2016, p. 55-84: 56, 58; G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad: de geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)*, Den Haag 1991, p. 138-150, 205-210, 260-272.
- 4 SAA, toeg.nr. 5027, Archief van de Burgemeesters: diplomatieke missiven van ambassadeurs, gezanten en residenten in het buitenland aan de

- burgemeesters; Franken, *Coenraad van Beuningen*, p. 41-42; Groenvelde, *Verlopend Getij*, p. 65.
- 5 SAA, toeg.nr. 5024, inv.nr. 48-97, Missivenboeken van burgemeesters, soms tezamen met schepenen of schout en schepenen, en van schout en schepenen of alleen de schepenen, Archief van de Burgemeesters: dagelijkse notulen, resoluties en missivenboeken; ibidem, toeg.nr. 5026, inv.nr. 34-39 en 42, Archief van de Burgemeesters; missiven aan burgemeesters; G.W. Vreede, *Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche diplomatie*, Utrecht 1856, p. 28-29; J. Rendorp, *Memorien, dienende tot opheldering van het gebeurde, gedurende den laatsten Engelschen oorlog. Tweede deel*, Amsterdam 1792, p. 7, 20, 113.
- 6 O. Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland, 1584-1810*, Den Haag 1983, p. 560.
- 7 J. Black, *A History of Diplomacy*, Londen 2010, p. 62; M.S. Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*, Harlow 1993, p. 42, 55; G. Rommelse en D. Onnekink, *The Dutch in the Early Modern World: a History of Global Power*, Cambridge 2019, p. 146.
- 8 Zie hiervoor bijvoorbeeld SAA, toeg.nr. 5026, inv.nr. 42, f. 267, waarin de Spaanse consul Gerbrandt Barthout de Hollandse zich beklagt bij de burgemeesters over de nog niet verkregen korting op goederen die hij geïmporteerd heeft, terwijl hij daar als consul wel recht op zou hebben. Voor enkele andere voorbeelden van goedkeuringen m.b.t. verzoek tot belastingkorting/-vrijstelling door diplomaten in Amsterdam, zie SAA, toeg.nr. 5023, inv.nr. 6, Archief van de Burgemeesters: groot-memoriaal, f. 266; ibidem, inv.nr. 9, f. 19-21, 32, 54-55, 209, 218-219; ibidem, inv.nr. 13, f. 118, 159, 190.
- 9 F. de Callières, *De la manière de négocier avec les souverains. De l'utilité des négociations, du choix des ambassadeurs & des envoyez, & des qualitez nécessaires pour réussir dans ces emplois*, Amsterdam 1716, p. 103.
- 10 SAA NA, inv.nr. 11328B, not. Th.D. de Marolles, f. 163, 271.
- 11 Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*, p. 48-52; J. Ulbert, 'Introduction. La fonction consulaire à l'époque moderne: définition, état des connaissances et perspectives de recherche' in: J. Ulbert en G. le Bouëdec (red.), *La fonction consulaire à l'époque moderne. L'affirmation d'une*

- institution économique et politique (1500-1800)*, Rennes 2006, p. 9-20. Een andere factor was vermoedelijk dat de Fransen instructies kregen om een 'low profile' te houden in de stad, omdat er in enkele vredes- en handelsverdragen tussen Frankrijk en de Republiek was vastgesteld dat alleen in de 'hoofdsteden', d.w.z. Parijs en Den Haag, wederzijdse ambassadeurs mochten resideren, en er geen subsidiaire gezanten mochten zijn in andere steden, zoals Amsterdam. Van beide kanten werd dit echter oogluikend toegestaan en was er toch continue Franse diplomatieke vertegenwoordiging in Amsterdam, onder voorwaarde dat dit niet te veel aandacht zou trekken. Zie SAA, toeg.nr. 5023, inv.nr. 12, f. 124-125; inv.nr. 13, f. 66, 204.
- 12 SAA NA, inv.nr. 9207, not. J. Ardinois, f. 139.
- 13 SAA NA, inv.nr. 10772, not. S. Dorper, f. 130.
- 14 SAA NA, inv.nr. 9222, not. J. Ardinois, f. 183.
- 15 Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*, p. 243, 476-477.
- 16 VOC, WIC, Directie voor de Levantse Handel en Navigatie op de Middellandse Zee, en de Sociëteit van Suriname.
- 17 Zie bijvoorbeeld SAA NA, inv.nr. 11245, not. Th.D. de Marolles, f. 178; ibidem, inv.nr. 5253A, not. S. van Sevenhoven, f. 298; ibidem, inv.nr. 9209, not. J. Ardinois, f. 249. Zeker 10% van het totale aantal gevonden akten is gerelateerd aan de handel in obligaties.
- 18 Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*, p. 274. Voor zijn protocollen, zie SAA NA, inv.nr. 6258-6277, not. J. Sanderus.
- 19 Zie bijvoorbeeld voor Faesch: SAA NA, inv.nr. 12144, not. J. Walschaart, f. 53; voor Da Costa: ibidem, inv.nr. 10294, not. B. Phaff, f. 259.
- 20 SAA, toeg.nr. 5026, inv.nr. 42, f. 269.
- 21 Nationaal Archief, toeg.nr. 1.05.11.14: Suriname: oud notarieel archief, inv.nr. 689: register van inventarissen en prisaties (taxaties), 1743 jan.-1745 feb., f. 375-386.
- 22 L. Renard, *Poissons, écrevisses et crabes, de diverses couleurs et figures extraordinaires, que l'on trouve autour des Isles Moluques, et sur les côtes des Terres Australes*, Amsterdam [1719].
- 23 SAA NA, inv.nr. 9086, not. J. Ardinois, f. 346, 355.
- 24 'Adressen van Amsterdamse diplomaten', Google Maps, 7 januari 2021, <https://edu.nl/wgr8a>.
- 25 *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*, 13 oktober 1780; *Diemer-of*

- Watergraafs-meersche courant*, 16 januari 1782; *Oprechte Haerlemsche courant*, 25 oktober 1689; J.F.L. de Balbian Verster, 'Peter de Grote te Amsterdam', *Amstelodamum jaarboek* 17 (1919), p. 31-46: 37-39.
- 26 C. Lesger, 'Migranten in Amsterdam in de achttiende eeuw. Residentiële spreiding en positie in de samenleving', *Jaarboek Amstelodamum* 89 (1997), p. 43-68: 58.
- 27 Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*.
- 28 SAA NA, inv.nr. 5661, not. G. Emous ten Berg, f. 266.
- 29 SAA NA, inv.nr. 6758, not. P. van der Meulen, f. 389.
- 30 SAA NA, inv.nr. 6760, not. P. van der Meulen, f. 358, 362, 368, 371, 400.
- 31 SAA NA, inv.nr. 9086, not. J. Ardinois, f. 351.
- 32 SAA NA, inv.nr. 10230, not. B. Phaff, f. 982; ibidem, inv.nr. 9268, not. J. Ardinois, f. 105; ibidem, inv.nr. 9207, idem, f. 139; ibidem, inv.nr. 15711, not. E.M. Dorper, f. 268; SAA, toeg.nr. 5046, inv.nr. 12, Archief van de Secretaris: stukken betreffende de ontvangst van de twintigste penning op de Collaterale Successie, f. 160.
- 33 SAA NA, inv.nr. 13909, not. K. van der Piet, f. 317; M. Sedee, 'Grootste zoetwaterparel ter wereld geveild voor 320.000 euro', website NRC, 18 mei 2018, <https://edu.nl/pwn43>.
- 34 SAA NA, inv.nr. 15710, not. E.M. Dorper, f. 187.
- 35 SAA NA, inv.nr. 14469, not. W. van Kleef, f. 459; Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*, p. 473.
- 36 SAA NA, inv.nr. 9268, not. J. Ardinois, f. 105; *Diemer-of Watergraafs-meersche courant*, 16 januari 1782.
- 37 SAA NA, inv.nr. 11123, not. J. Beukelaar, f. 144.
- 38 Anoniem, *Egbert Buys ontmaskert, of de proceduren zo in cas van separatie als in cas van dissolutie voor den Ed. Achth. Gerechte der Stad Utrecht, tusschen Alida van der Streng en Egbert Buys*, Utrecht, 1754; Anoniem, *Verhaal van den oorsprong en voortgang der procedures, eerst in cas van separatie, en naderhandt in cas van dissolutie, tusschen Alida van der Streng, requirante, en Egbert Buys, gerequireerde, voor den Edele Achtbaare Gerechte der Stadt Utrecht*, Amsterdam/Utrecht 1753.
- 39 Renard, *Poissons, écrevisses et crabes*, z.p.; SAA, toeg.nr. 15030, inv.nr. 3551, Collectie Stadsarchief Amsterdam: bibliotheek (Bibl.): Notitie van het merkwaardigste mijn bekend, dat in het jaar 1732 binnen Amsterdam is voorgevallen, 1732-1772, f. 108.

- 40 SAA NA, inv.nr. 10037, not. Ph. Zweerts, f. 324.
- 41 SAA Bibl., inv.nr. 3551, f. 146.
- 42 SAA Bibl., inv.nr. 3551, f. 126.
- 43 SAA NA, inv.nr. 9219, not. J. Ardinois, f. 280; ibidem, inv.nr. 9262, f. 385; ibidem, inv.nr. 11445A, not. Th.D. de Marolles, f. 137.
- 44 *Oprechte Haerlemsche courant*, 19 april 1766.
- 45 SAA NA, inv.nr. 11459, not. Th.D. de Marolles, f. 324.
- 46 SAA, toeg.nr. 5026, inv.nr. 42, f. 55, 101, 103, 296; SAA NA, inv.nr. 956A, not. B. Baddel, f. 47.
- 47 SAA NA, inv.nr. 2355, not. J. de Winter, f. 63.
- 48 SAA NA, inv.nr. 8563, not. A. Baars, f. 844, 853.
- 49 SAA NA, inv.nr. 9348, not. M. Maten de Jonge, f. 189; ibidem, inv.nr. 12366, not. C. van Homrigh, f. 270; SAA, toeg.nr. 30579, inv.nr. 92, Collectie Stadsarchief Amsterdam: personalia, Balguerie, Daniel.
- 50 J. Kok, *Chronyk van Amsterdam. Eerste deel*, Amsterdam 1765, p. 542-544.
- 51 *Oprechte Haerlemsche courant*, 10 juni 1717.
- 52 *Oprechte Haerlemsche courant*, 11 december 1721; SAA, toeg.nr. 404, inv.nr. 190, Archieven van het Van Brants-Rus Hofje en van Christoffel van Brants, Afschrift van de rekening van Maria de Ruijter, kasteleins, aan Christoffel van Brants voor feestelijkheden ter gelegenheid van de vrede van Nijstad.
- 53 Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*, p. 128, 212, 367, 531, 661, 687. Engelsman William Davidson, Fransen Henri du Sauzet, Daniël van Hamel, en Joachim en Elie de Baussay, Zweed Peter Trotzenfelt en Zwitser Gabriel de Normandie verkregen het poorterschap tijdens hun gezantschap.
- 54 Gebaseerd op Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*.
- 55 M. Schrover, 'Maria en Rocco. Gemengde huwelijken en integratie in de negentiende eeuw', *Gaan & Staen. Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 21 (2001), p. 81-100: 84.
- 56 Zie bijvoorbeeld SAA NA, inv.nr. 9230, not. J. Ardinois, f. 290; ibidem, inv.nr. 9273, f. 507; ibidem, inv.nr. 12376, not. C. van Homrigh, f. 342; ibidem, inv.nr. 5896, not. A. de Jager, f. 156; ibidem, inv.nr. 7504, not. N. Sonmans, f. 394.
- 57 SAA NA, inv.nr. 8304A, not. W. de Fay, f. 331.
- 58 Nationaal Archief, toeg.nr. 3.03.01.01, inv.nrs. 11914-11915, 13918, Archief van het Hof van Holland, 1428-1881,

- inv.nrs. 11914-11915, 13918: Jan Adolff Scherpenseel eiser contra Matthijs Schonenberg, gedaagde.
- 59 Voor Belmonte, zie SAA NA, inv.nr. 4085, not. D. van der Groe, f. 489; voor Rodrigues, zie SAA NA, inv.nr. 11369A, not. Th.D. de Marolles, f. 46; ibidem, inv.nr. 11373B (idem), f. 475; ibidem, inv.nr. 10149, not. Ph. Pot, f. 129.
- 60 SAA Bibl., inv.nr. 3551, f. 94.
- 61 Voor Walraven, zie SAA Bibl., inv.nr. 3551, f. 60, voor d'Olondriz, zie f. 226, en zie verder f. 280, *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*, 13 januari 1789, *Hollandsche historische courant*, 10 februari 1781.
- 62 SAA NA, inv.nr. 11369B, not. Th.D. de Marolles, f. 284; ibidem, inv.nr. 11242A, f. 154.
- 63 J. Heringa, *De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw*, Groningen 1961, p. 94; Rommelse en Onnekink, *The Dutch in the Early Modern World*, p. 184, 221.
- 64 SAA NA, inv.nr. 14115, not. J. de Bruijn, f. 29; SAA, toeg.nr. 5001, inv.nr. 747, Doop-, trouw- en begraafboeken, f. 152, 8 oktober 1773.
- 65 *Oprechte Haerlemsche courant*, 1 oktober 1697.

Noten hoofdstuk 8

- 1 Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5075, inv.nr. 1367, Notariële archieven (NA), not. Hendrik Schaeff, f. 77.
- 2 SAA, toeg.nr. 347, inv.nr. 224, Archief van het Spin- en Nieuwe Werkhuis, Registers van ontvangsten en uitgaven, 1654-1782.
- 3 Paulus Rijmers, zwager van de eigenaar van de kunstjes vertonende olifant Hansken (1630-1655), stond niet alleen aan het hoofd van een koorddansersgezelschap maar vertoonde in 1664 ook leeuwen. M. Roscam Abbing, *Rembrandt's Elephant. Following in Hansken's Footsteps*, Amstelveen 2021, p. 46.
- 4 J.P. Vander Motten en M. Roscam Abbing, 'Seventeenth-Century English Rope Dancers in the Low Countries', *Theatre Notebook* 74 nr. 1 (2020), p. 8-31.

Noten hoofdstuk 9

- 1 Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5001, inv.nr. 492, Doop-, trouw- en begraafboeken, f. 455, 10 november 1668.
- 2 L. van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw*, Amsterdam 1996, p. 96-97.

- 3 Nationaal Archief, toeg.nr. 1.04.02, inv.nr. 5885, f. 71.
- 4 SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 11696, Notariële archieven (NA), not. Frederik Klinkhamer, f. 1295.
- 5 SAA NA, inv.nr. 18360, not. Dirk Willem van der Bruggen, 17 juli 1794.

Noten hoofdstuk 10

- 1 Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5075, inv.nr. 2357, Notariële archieven (NA), not. J. de Winter, f. 305-306.
- 2 SAA NA, inv.nr. 2284, not. J. de Winter, f. 6-7. Dit contract is eerder al opgemerkt: H. Nouwen en L. van Nierop, 'Kleine vondsten. Een compagnieschap voor het rondreizen met een leeuw', *Maandblad Amstelodamum* 16 (1929), p. 95-96.
- 3 M. Roscam Abbing, *Rembrandt's Elephant. Following in Hansken's Footsteps*, Amstelveen 2021, p. 24, 70-73 en 113; R. Winters, *Exotische dieren in historisch Amsterdam*, Amsterdam 2017.
- 4 Ik werk aan een groter artikel waarin de exploitatie van leeuwen in de zeventiende-eeuwse Republiek in kaart zal worden gebracht. De focus ligt hierbij nadrukkelijk op leeuwen op kermissen en dergelijke, niet in menagerieën – die werden pas tegen het einde van de zeventiende eeuw voor een groter publiek toegankelijk, bij herbergen als Blaauw Jan en De Witte Olifant.
- 5 Voor meer hierover, zie het werk van o.a. Ariadne Schmidt, Elise van Nederveen Meerkerk, Manon van der Heijden en Danielle van den Heuvel. Voor een goed historiografisch overzicht over vrouwen en arbeid in de vroegmoderne tijd zie: R. Esser en A. Boele, 'Inleiding: vroegmoderne genderpatronen', in: idem (red.), *Genderpatronen in vroegmoderne samenlevingen*, Leuven 2021, p. 5-14.
- 6 SAA, toeg.nr. 5001, inv.nr. 679, Doop-, trouw- en begraafboeken (DTB), f. 224, 28 mei 1648; ibidem, inv.nr. 456, f. 2v, 1 juni 1641; SAA NA, inv.nr. 2356, not. J. de Winter, f. 74-78.
- 7 SAA NA, inv.nr. 1296, not. H. Schaeff, f. 124r.
- 8 Ibidem; SAA NA, inv.nr. 1296, not. H. Schaeff, f. 124v en f. 134r-v.
- 9 M.A. van Alphen, 'The Female Side of Dutch Shipping: Financial Bonds of Seamen Ashore in the 17th and 18th Century', in: J.R. Bruijn en W.F.J. Mörzer Bruyns (red.), *Anglo-Dutch Mercantile Marine Relations, 1700-1850*, Amsterdam 1991, p. 125-132; M. Hell, *De Amsterdamsche herberg 1450-1800. Geestelijk centrum van het openbare leven*, Nijmegen 2017, p. 170-171.

- 10 SAA NA, inv.nr. 1325, not. H. Schaeff, f. 213r en f. 213v; ibidem, inv.nr. 1344, idem, f. 102v, en latere akten in de protocollen van notarissen Hendrik Schaeff en Jacob de Winter.
- 11 SAA, toeg.nr. 5062, inv.nr. 44, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (SK), f. 48v. Vos kocht het van Anthoni Lodewijksz Baeck, die het zelf in 1644 had gekocht als het huis met het 'dubbele ancker' in de gevel (zie SAA SK, inv.nr. 40, f. 6r).
- 12 SAA NA, inv.nr. 2283, not. J. de Winter, f. 53.
- 13 Dit is niet alleen in transportbrieven en machtigingen terug te zien, maar ook in testamenten van zeelieden die Vos en Hendrix (wegens schulden) erfgenaam maakten of iets legateerden. Het merendeel van deze transportbrieven van gages, maand- en buitgelden staat op naam van Hendrix. Zie bijvoorbeeld: SAA NA, inv.nr. 2356, not. J. de Winter, f. 76 (in dl. 19 november 1653 t/m 9 juli 1654), 46-47 en 78 (in dl. 26 januari 1654 t/m 12 februari 1655); ibidem, inv.nr. 2403, idem, f. 154-155, 157-159, 161-163, 165-166, 170, 272-274; ibidem, inv.nr. 2406, idem, f. 9, 13, 25-26, 29, 43, 45, 51, 54, 59-61, 63-64, 72, 88-89, 99, 107, 120-121, 131, 153-154, 163, 166-169, 171, 173-177, 179, 208. Het merendeel van dergelijke akten is te vinden in de protocollen van De Winter, maar ook bij andere notarissen komen ze voor.
- 14 SAA NA, inv.nr. 2288, not. J. de Winter, f. 69.
- 15 M. van der Heijden en D. van den Heuvel, 'Sailors' Families and the Urban Institutional Framework in Early Modern Holland', *The History of the Family* 12.4 (2007), p. 296-309: 301-303.
- 16 Het is niet duidelijk wat voor soort katachtige er met het 'luijpaert' bedoeld is (SAA NA, inv.nr. 2297, not. J. de Winter, f. 75-76). Swart was drooggasterijhouder van 's Lands Welvaren op de Oude Waal, waar ook zijn vrouw, Magdaleentje Jans, een belangrijke rol speelde. Zij hield zich – ook al voor hun huwelijk – bezig met ziel(ver)koperij: een weggelopen dienstmaagd had haar zelfs voor 'ziele koopster' uitgescholden. Mogelijkerwijs is zij dezelfde persoon als de eerdergenoemde Maghdaleen Jans uit de Hasselaerssteeg, waar de bovengenoemde Jans rond die tijd ook woonde. Zie o.a. SAA NA, inv.nr. 2285, not. J. de Winter, f. 19-20; ibidem, inv.nr. 2300, idem, f. 33-34; ibidem, inv.nr. 2301, idem, f. 37-38; ibidem, inv.nr. 2367, idem, f. 243-245; ibidem, inv.nr. 2384, idem, f. 55-62.

- 17 SAA NA, inv.nr. 2284, not. J. de Winter, f. 48-49.
- 18 Ook hier is onduidelijk wat voor soort katachtige met 'tieger' bedoeld is, het hoeft niet per se te verwijzen naar een tijger. Over koorddansers, zie Michiel Roscam Abbing, 'Koorddansers op de kermissen', hoofdstuk 8 in dit boek. SAA, toeg.nr. 347, inv.nr. 224, Archief van het Spin- en Nieuwe Werkhuis (ASNW), z.p., ontvangsten 30 augustus 1656; W.F.H. Oldewelt, *Amsterdamsche archiefvondsten*, Amsterdam 1942, p. 128-130. Met dank aan Erik Schmitz.
- 19 H.J.H. Knoester, 'Wandeling over de Utrechtse kermis in de 17^e eeuw', *Maandblad van Oud-Utrecht* 37.12 (1964), p. 156-158: 157. In dit artikel wordt niet duidelijk wanneer hij er met de leeuwen was geweest en of de drie leeuwen worden genoemd in het hier vermelde rekest van 8 juli 1658, of in een eerder rekest of rekesten. Vanwege de beperkte bezoekmogelijkheden ben ik nog niet in de gelegenheid geweest dit in het Utrechts Archief na te gaan.
- 20 SAA ASNW, inv.nr. 224, z.p., ontvangsten augustus/september 1659; ibidem, z.p., ontvangsten 30 september 1660.
- 21 SAA NA, inv.nr. 2287, not. J. de Winter, f. 13-14. Het vermelde koopcontract was opgemaakt bij notaris Jan Molengraef, maar het relevante protocol lijkt niet te zijn overgeleverd.

Noten hoofdstuk 11

- 1 Onder meer Benedict Baddel, Emanuel de Lavello, Pieter Padthuijzen, Willem Hasen, Adriaen Lock en Jan Volkaertsz Oli.
- 2 Zie bijvoorbeeld: E. Kuijpers, *Migrantenstad. Immigratie en sociale verhoudingen in 17e-eeuws Amsterdam*, Hilversum 2005; J.C.H. Blom, R.G. Fuks-Mansfeld en I. Schöffer (red.), *Geschiedenis van de Joden in Nederland*, Amsterdam 1995; J. Briels, *De Zuid-Nederlandse migratie 1572-1630*, Haarlem 1978; J. Lucassen, *Naar de kusten van de Noordzee. Trekarbeid in Europees perspectief 1600-1900*, Gouda 1984; L. Lucassen en J. Lucassen, *Winnaars en verliezers. Een nuchtere balans van vijf eeuwen immigratie*, Amsterdam 2011; J. van Lottum, *Across the North Sea. The Impact of the Dutch Republic on International Labour Migration, c. 1550-1850*, Amsterdam 2007; H. Obdeijn en M. Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550*, Amsterdam 2008; J. Lucassen en L. Lucassen, *Migratie als DNA van Amsterdam 1550-2021*, Amsterdam 2021.
- 3 M. Ponte, "Al de swarten die hier ter

- stede comen". Een Afro-Atlantische gemeenschap in zeventiende-eeuws Amsterdam', *TSEG/The Low Countries Journal of Social and Economic History* 15-4 (2019), p. 33-62.
- 4 Ponte, "Al de swarten die hier ter stede comen", p. 42-43.
  - 5 Ik beperk me in dit overzicht tot de publicaties over zeventiende-eeuws Amsterdam. Er zijn diverse publicaties over Zwarte migranten in de achttiende, negentiende en vroege twintigste eeuw verschenen.
  - 6 E. Maduro, 'Nos a bai Ulanda. Antillianen in Nederland, 1634-1954', in: G. Oostindie en E. Maduro (red.), *In het land van de overheerser II. Antillianen en Surinamers in Nederland 1634/1667-1954*, Dordrecht 1986, p. 133-244.
  - 7 A.M. Vaz Dias, 'Een blik in de Marranen-historie. Gegevens uit het notarieel archief van Amsterdam', *De Vrijdagavond: Joodsch weekblad* jrg. 9 (1932), nr. 8, 20 mei 1932.
  - 8 L. Hagoort, *Het Beth Haim in Ouderkerk aan de Amstel. De begraafplaats van de Portugese Joden in Amsterdam 1614-1945*, Hilversum 2005.
  - 9 D. Hondius, 'Black Africans in Seventeenth-Century Amsterdam', *Renaissance and Reformation/Renaissance et Réforme* 31-2 (2008), p. 85-103.
  - 10 T. Levie Bernfeld, 'Masters, Maids and Mistresses. Aspects of Domestic Life among the Portuguese Jews in the Seventeenth-Century Dutch Republic', in: S. Rauschenbach (red.), *Sefaridische Perspektieven / Sephardic Perspectives*, Berlijn 2020, p. 11-40: 13.
  - 11 Ibidem, p. 11-40.
  - 12 Ponte, "Al de swarten die hier ter stede comen".
  - 13 E. Kolfin en E. Runia (red.), *Zwart in Rembrandts tijd*, Amsterdam 2020.
  - 14 J. Romero Magalhães, 'Africans, Indians, and Slavery in Portugal', *Portuguese Studies* 13 (1997), p. 143-51.
  - 15 Hagoort, *Beth Haim*, p. 13.
  - 16 Vertaling van: 'Em 28 dito se senterrou hũa escrava de Abraham Aboaf adiante da escrava de David Netto' (W. Pieterse (red.), *Livro de Beth Haim do Kahal Kados de Bet Yahacob*, Assen 1970, 91).
  - 17 Ibidem, p. 28-30, 36, 51, 57.
  - 18 Stadsarchief Amsterdam (SAA), toeg.nr. 5075, inv.nr. 62B, Notariële archieven (NA), not. D. Mostart, f. 461.
  - 19 SAA, toeg.nr. 5001, inv.nr. 1192, Doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (DTB), f. 159, 19 juli 1656.
  - 20 'Item alle slaven, die binnen deser Stede ende haere vryheyt komen ofte gebracht worden; zjn vrij ende buyten de macht ende autoriteyt van haer